

УДК 327(477)

І.М. БАРЧІЙ

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Барчій Іван Михайлович – асистент кафедри суспільних дисциплін та української мови Закарпатського державного університету (м. Ужгород)

Проаналізовано основні проблеми політології України в умовах входження системи національної освіти до єдиного європейського освітнього простору.

Ключові категорії: індивідуалізація навчання, кількісні та якісні методи науки про політику, предмет політології, вибіркові та нормативні навчальні дисципліни.

Проанализированы основные проблемы политологии Украины в условиях вхождения системы национального образования в единое европейское образовательное пространство.

Ключевые слова: индивидуализация обучения, количественные и качественные методы политологии, предмет политологии, выборочные и нормативные учебные дисциплины.

The article identifies the main problems of Political Science of Ukraine under the entry system of national education to the common European educational space.

Key words: individualization of education, quantitative and qualitative methods of political science, subject of political science, selective and regulations items.

© І.М. Барчій, 2012

Постановка проблеми. Одним із питань, яке об'єднує практично всі впливові політичні сили, партії та групи сучасної України, є вступ до Європейського Союзу. Євроінтеграція є ключовим пунктом програм протилежних і зазвичай ворогуючих політичних напрямів незалежно від регіональної приналежності, партійного кольору і впливу на політичні процеси. Європейський напрям зовнішньої політики підтримує більшість населення України. Вступ до Європейського Союзу вимагає виконання реформ практично у всіх сферах суспільного життя. Найважливішими завданнями є імплементація законодавства, модернізація економіки, військова реформа. В освітній сфері євроінтеграція асоціюється із приєднанням до Болонського процесу. Необхідним є виявлення основних проблем, з якими стикається політологія в Україні в умовах освітньої євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні чимало досліджень аналізують особливості входження української освіти до Європейського простору вищої освіти. Більшість науковців, серед яких В. Рудницький, Ю. Таран, Л. Товажнянський, це явище оцінюють позитивно. Аналізуються суперечливі наслідки Болонського процесу для гуманітарних наук та політологічних дисциплін зокрема. Виокремлюються загальні особливості сучасного етапу розвитку політичної науки в Україні, виявляються загальні методологічні труднощі, доводиться необхідність оволодіння елементарними знаннями про політичну сферу для всього населення, особливо молоді. Ця проблематика займає особливе місце в працях С. Вакуленко, М. Кармазіної, С. Наумкіної, Д. Неліпи, Ф. Рудича, В. Цвиха та інших науковців.

Мета дослідження. Виявлення найбільш актуальних проблем політологічної науки і освіти України на сучасному етапі, в умовах Болонського процесу, з'ясувати причини відставання гумані-

тарної науки нашої країни від західних суспільних дисциплін. Для реалізації цієї мети були поставлені такі завдання: розглянути причини виникнення та історію становлення Болонського процесу, дослідити входження України до Європейського науково-освітнього простору, виявити основні проблеми української політології у зв'язку із освітньою реформою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Болонська конвенція – це територіально-цивілізаційна освітня структура, постійно діюча конференція міністрів освіти країн Європи, що уклали цю угоду та пізніше приєдналися до неї. Головна мета цієї організації – підвищення конкурентоспроможності європейських вищих навчальних закладів у порівнянні з американськими, які мають більш потужні фінансово-матеріальні ресурси. Особливо гостро різниця у матеріально-технологічному забезпеченні стосується соціально-гуманітарних дисциплін. Для української освіти участь у Болонському процесі дозволить вирішити набагато простіші завдання, ніж змагання з американськими навчальними закладами. Це, насамперед, можливість увійти до системи єдиного європейського освітнього простору за відносно короткий проміжок часу.

В епоху постіндустріального глобалізованого суспільства інтелектуальний потенціал виступає основним показником могутності країни на міжнародній арені. США ще з початку ХХ століття розпочали процес «збирання мізків», заохочення еміграції дослідників з ученими ступенями. Це пряма інвестиція в промисловість, науково-технічні розробки. Крім того, залучення іноземця-вченого є набагато дешевшим, ніж тривале виховання власного. У цьому плані Болонська угода постає європейською відповіддю на майже столітню інтелектуальну міграцію за океан.

Спроби уніфікації й стандартизації європейської вищої школи розпочалися в післявоєнні роки

паралельно з іншими інтеграційними процесами на континенті. Проте реальне формування єдиного освітнього простору розпочалося в кінці ХХ століття. Зокрема, це підписання Лісабонської конвенції 1997 року щодо визнання кваліфікацій дипломів, отриманих у європейських країнах, і Сорбонської декларації 1998 року, яка була орієнтована на узгодження структури вищої освіти в Європі. Характерно, що доступ до цих декларацій був відкритий для всіх європейських країн, а не тільки учасниць Європейського Союзу. 1999 року в м. Болонья було підписано Спільну заяву міністрів освіти 29-ти європейських країн. Болонська декларація мала своє продовження у Празькому саміті 2001 року і Берлінському саміті, який відбувся у вересні 2003 року. Створення єдиного освітнього простору до 2010 року передбачає реалізацію завдань за такими напрямами діяльності:

- поетапне запровадження трьохциклової системи (рівні бакалавра, магістра, доктора);
- запровадження єдиної кредитної системи на базі Європейської системи перезарахування кредитів (ECTS) у рамках концепції «освіта протягом усього життя»;
- сприяння мобільності студентів та викладацького складу;
- посилення ролі самостійної роботи студентів;
- поглиблення впровадження новітніх педагогічних технологій;
- забезпечення гнучкості програм навчання та можливості навчання студента за індивідуальними навчальними планами;
- мотивація учасників навчального процесу на досягнення високої якості підготовки фахівців;
- надання можливості студентові отримати професійні кваліфікації відповідно до його потреб та вимог ринку праці [12].

У 2005 році в м. Бергені Україна стала повноцінним учасником Болонського процесу [9]. Повністю інтегруватись у європейський освітній простір до 2010 року не вдалось, процеси освітньої євроінтеграції продовжуються. Проте вихід на світовий ринок освітніх послуг має не лише позитивні наслідки. З одного боку, країна підтвердила свій цивілізаційний вибір, з іншого – існує велика загроза падіння конкурентоспроможності українських ВНЗ із європейськими, враховуючи різні рівні фінансово-технологічного потенціалу. У такому випадку можливим є вплив кращих науково-педагогічних кадрів до країн ЄС. У цій ситуації перехід на єдині стандарти якості освіти має відбуватись паралельно зі збільшенням державної і приватної підтримки освіти і науки, створенням відповідних соціально-економічних умов для вітчизняних дослідників. Українська гуманітарна наука, в тому числі політологія, зазнає додаткового ризику. Політична наука в Україні бере свій початок лише з 90-х років минулого століття. Ізоляція українських суспільствознавців розпочалась у радянський період і продовжується і в наш час. Вітчизняні вчені не висунули жодної теорії, яка б стала визначальною для розуміння процесів сучасного суспільства. Причиною цього не є низький інтелектуальний потенціал українських науковців.

Для виявлення і підтвердження будь-якого наукового відкриття необхідні дві умови, яких не було в української науки про політику, – час і відповідне фінансово-матеріальне забезпечення. Крім того, українська політологія досить інертно використовує кількісні методи дослідження, які є загальноприйнятими в європейських наукових колах. У наших навчальних освітніх програмах відсутні курси із вивчення новітніх методів дослідження. Курс основ вищої математики повністю відсутній, а інформатика зводиться до комп'ютерних курсів найнижчого рівня. Саме ці дві дисципліни є в основі використання кількісних методів дослідження.

Крім наукової відмежованості української системи суспільних наук від західноєвропейської, важливою є проблема посилення індивідуалізації навчального процесу в контексті гуманітарної освіти. С. Вакуленко звертає увагу на те, що «в нових умовах у викладачів залишається все менше часу для роботи із студентами, хоча суспільні науки щодня ускладнюються, кількість теорій зростає, ускладнюється категоріальний апарат» [3, с. 165]. У таких умовах процес навчання все більше формалізується, середній рівень вимог до студента зменшується, що веде до зниження компетентності. Необхідний значний рівень науково-методичної підготовки, щоб правильно орієнтуватись у великій кількості підручників, інформації із суспільних дисциплін. Необхідно створити навчальні програми й курси, які значно більше часу віддають на самостійну роботу студентів – семінарські та практичні заняття – і мінімум на лекції. З моменту включення України в Болонський процес кожного року скорочується аудиторна робота в рамках навчальних планів, обсяги індивідуального навантаження відповідно зростають. Скорочення аудиторного навантаження не компенсується для викладачів навантаженням за рахунок консультацій, на самостійну роботу студентів відводиться мінімальна кількість годин. Основна увага звертається на досягнення сучасної світової науки, знання іноземних мов та використання новітніх методів дослідження. Ключова ознака взаємодії студента та викладача – інтерактивність. Студент повинен мати достатні навички самостійної роботи, уміти планувати свій робочий час і займати активну позицію до роботи, яку виконує, – якраз такі вміння повинен отримувати студент під час свого навчання. Раніше класична модель навчання вкладалася у стосунки «суб'єкт – об'єкт», де суб'єктом виступав викладач, а об'єктом отримання знань був студент. Тепер студент також стає суб'єктом навчання. «Викладач не може і не повинен бути всезнайкою. Він старший колега, що спрямовує і координує роботу студентів» [15, с. 10].

Успішність викладання політичних наук у ВНЗ залежить і від кількості та якості викладацьких кадрів. Станом на початок 2007 року в Україні захищено та затверджено ВАК 76 дисертаційних праць на здобуття наукового ступеня доктора і 527 – на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук [8, с. 16]. У суспільстві сформився помилковий стереотип, що дисертації з політичних дисциплін пишуться легко, бо не вимагають склад-

них узагальнень, соціологічних досліджень, аналізу законодавства та роботи в архівах. У реєстрі спеціальностей ВАК України визначено п'ять політологічних спеціальностей: політичні інститути та процеси, теорія та історія політичної науки, політична культура та ідеологія, політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку, етнополітологія та етнодержавознавство. Крім того, з'явилися дві нові групи спеціальностей – державне управління та національна безпека. Така детальна проблемна диференціація є надмірною, адже спеціальності часто дублюють одна одну. В основі класифікації спеціальностей повинен бути не проблемний, а галузевий критерій.

Важливу проблемою політичної науки України та світу загалом є різноманітність трактування її методологічних принципів. Більшість наявних підручників з політології характеризуються відсутністю єдиного методологічного підходу, нечіткістю визначення предмета та об'єкта науки, невідповідністю між формулюванням предмета та його розкриттям у розділах. Також є ряд політологічних спеціальностей, з яких в Україні до сьогодні не випущено жодного підручника (політична культура). Предмет політології кожним дослідником визначається на власний розсуд. Стадія «становлення науки» вже пройдена, знову виникає проблема визначення предмета, об'єкта, методів, закономірностей науки [7, с. 37]. Підвищений інтерес до цих питань зрозумілий: від їх вирішення залежать визначення кола проблем, які аналізують учені-політологи, остаточне затвердження структури навчального курсу, точність дефініцій його понятійного апарату. На міжнародному колоков'юмі, організованому ЮНЕСКО в 1948 р. у Парижі, було вирішено вживати термін «політична наука» й визначено, що основним предметом політичної науки є політична теорія, політичні інститути, партії, групи і суспільна думка, міжнародні відносини.

З часом діапазон політичних досліджень лише розширювався. Конкретне визначення предмета політичної науки зумовлене великою диференціацією політичного знання. Політичні дослідження, політичний PR, державне управління, політична соціологія, партіологія, міжнародні відносини – ці галузі донедавна вважались інтегрованими в політичну науку, а нині в деяких країнах є самостійними дисциплінами. До наведених методологічних проблем української науки про політику додаються проблеми з національною специфікою. Враховуючи історичні умови, українські суспільні науки не мають державотворчих, демократичних традицій. У радянський період політологія та соціологія вважались «буржуазними лженауками», а наукове пояснення природи суспільства, політичних процесів відбувалися в рамках наукового комунізму. Інституціоналізація політології розпочинається 1989 року з відповідної постанови ВАК. Як навчальна дисципліна політологія остаточно сформувалась у 1994 році, коли її почали викладати як загальнообов'язкову в усіх ВНЗ України. З'явився цілий ряд інституцій, які займаються політологіч-

ними проблемами: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. Кураса, Національний інститут стратегічних досліджень, Всеукраїнська асоціація політичних наук, Українська асоціація політологів. Видається велика кількість наукової літератури, яка нерівномірно висвітлює різні аспекти політичних наук. Недоліками є авторський характер підручників, відсутність літератури виданої під керівництвом і на замовлення Міністерства освіти і науки, спеціалізованих державних установ. Вітчизняні підручники з політології мають переважно теоретичний, а не практичний характер.

Негативно впливає на політичну науку України її нестабільний статус вибіркової чи загальнообов'язкової навчальної дисципліни. 2009 року за ініціативою Міністерства освіти та науки України студентам перших курсів ВНЗ надали можливість самостійно вибрати гуманітарні дисципліни для вивчення. При цьому українська мова, історія України, історія української культури, іноземна мова й філософія залишилися нормативними. А курси політології, соціології, права, економічної теорії перевели до категорії вибірових. Це мало полегшити входження України до Болонської системи. У західних університетах відсоток соціально-гуманітарного блоку не перевищує 15% від загального навчального навантаження. Ті, хто виступає проти цього нововведення, відзначають, що людина з шкільною освітою навряд чи зможе визначити, який предмет їй обов'язково потрібен. До того ж, відповідно до Болонської процедури, вибіркові дисципліни вводяться лише на останніх курсах, тоді як в Україні – з першого курсу навчання [6].

Вибірковість політології може призвести до зниження рівня політичної культури, який і до цього був невисокий. Проаналізувавши вищенаведені аргументи «за» і «проти», Міністерство освіти і науки в серпні 2011 р. видало наказ щодо повернення політології в нормативний блок вузівських навчальних планів, визнавши попереднє рішення помилковим. Соціологія й надалі залишається вибірковою навчальною дисципліною. Все це свідчить про відсутність чіткої та послідовної державної концепції розвитку соціально-гуманітарних дисциплін. У таких непостійних умовах не може бути й мови про конкуренцію з європейськими чи американськими школами суспільних наук.

Висновки. 1999 року було підписано Болонську конвенцію, метою якої є створення єдиного освітнього простору для посилення конкуренції з американською вищою школою. Україна 2005 року долучилась до цієї конвенції, проте процес освітньої євроінтеграції триває дотепер. В таких умовах наша політична наука зіштовхується із цілою низкою проблем: низька конкурентоспроможність української політології на європейському ринку освітніх послуг, недостатня державна підтримка, надмірна проблемна диференціація політологічного знання, слабе використання кількісних методів дослідження, загальноприйнятих у європейській та американській політичній науці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бебик В. Янукович повернув політологію в українські вузи [Електронний ресурс] / В.Бебик // Режим доступу: www.ua.for-ua.com/authornews/2011/09/01/080009.html.
2. Болонський процес в Україні: стан та проблеми реалізації [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.mon.gov.ua/main&php.
3. Вакуленко С. Соціологічна освіта в Україні в контексті Болонського процесу / С. Вакуленко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Питання політології. – 2010. – № 891. – С. 164-167.
4. Викладачі звинувачують уряд у знищенні політології та соціології [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.ukped.com/novini/novini-osviti-v-ukrayini/930.html.
5. Кармазіна М. Політична наука: предмет, структура та методологія / М. Кармазіна // Політичний менеджмент. – 2010. – № 1. – С. 19-34.
6. Кормич Л. Політологія та соціологія в освітньому процесі України: Болонський процес чи відступ від демократії? [Електронний ресурс] / Л. Кормич, А. Сіленко // Режим доступу: www.viche.info/journal/2089.
7. Наумкіна С. Кожне суспільство має ту науку, яку хоче мати / С. Наумкіна // Вісник Львівського національного університету. Серія: філософсько-політологічні студії. – 2010. – № 1. – С. 35-40.
8. Неліпа Д. Основні напрями розвитку політичної науки в Україні / Д. Неліпа // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Питання політології. – 2008. – № 825. – С. 13-20.
9. План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.osvita.org.ua/bologna/vpfov/pravo.
10. Рудич Ф. Політична наука в Україні: стан і перспективи / Ф. Рудич // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 3-20.
11. Рудницький В. Українські реалії та перспективи Болонського процесу / В. Рудницький, Р. Шевчук // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 2. – С. 169-177.
12. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.osvita.org.ua/bologna/stanov/pravo/1999doc_sp.html.
13. Таран Ю. Болонський процес: проблеми інтеграції української освіти до європейського освітнього простору [Електронний ресурс] / Ю. Таран // Режим доступу: www.dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=2979.
14. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Болонський процес: цикли, ступені, кредити / Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Є. СОКОЛ. – Харків, 2004. – 144 с.
15. Цвих В. Становлення та проблеми розвитку політичної науки України / В. Цвих // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Питання політології. – 2008. – № 825. – С. 5-13.